

Jaroslav Bužga

Stoleté výročí úmrtí Richarda Wagnera v roce 1983 podnítilo četné úvahy o skladatelově rozporuplném uměleckém odkazu a o jeho mnohých společenských a osobních konfliktech. Teprve před několika léty uveřejněné deníky Wagnerovy choti Cosimy objasnily některá sporná místa ve skladatelově biografii a také komplikovaný vztah Wagner - Nietzsche. Náhlý rozchod a přerušení vzájemných přátelských styků se často tradoval jako důsledek Nietzscheho odporu k Wagnerově opeře Parsifal. Martin-Gregor-Delin, autor nové obsáhlé monografie o Wagnerovi, však snesl přesvědčivé důkazy o zcela osobních příčinách vzájemné roztržky. Pozdější polemiky poněkud zkreslily a zamlžily rozhodující vliv Wagnerových jevištních děl a teoretických názorů na Nietzscheho spis Zrození tragédie, naznačený ostatně již v jeho první předmluvě. Nietzsche navázal na více než stoletou tradici literárních úvah a polemik o dramatu v Německu začínajících Lessingovou Hamburskou dramaturgií a pokračujících vlastně až dodnes v úvahách Waltra Benjamina, Bertolta Brechta a Friedricha Dürrenmatta. Na rozdíl od svých předchůdců, mezi které patřili i Hegel a August Wilhelm Schlegel, který pokládal umělecky nenáročnou singšpíly své doby za jakousi žalostnou trosku kdysi velkolepého antického dramatu, mohl Nietzsche uvažovat o Wagnerových hudebních dramatech ve velkorysých antických dimenzích. Navíc předčil dřívější zmíněné autory zcela osobitým, strhujícím, literárně vybroušeným projevem.

Nietzsche se rozešel s ideou raného romantismu Herderova libujícího si v gotickém středověku. Změnil dosavadní názory na hudbu pokládanou ještě Stendhalem za pouhou nenáročnou zábavu. Vnímání hudby a hudebního dramatu povýšil na náboženský obřad. Podnítil tak vznik celospolečenské ideologie známé posléze jako wagnerianismus. Navzdory fascinující myšlenkové hloubce svých úvah se však Nietzsche nedokázal oprostít od primitivního nacionálního šovinismu a v době po potupné

porážce Francie v roce 1871 zahrnul do Zrození tragedie trapný výpad proti francouzské kultuře. Dal tak neblahý příklad svým mnohým filozofickým pokračovatelům přitakávajícím nacismu.

Navzdory tomu, že Nietzscheho současníci, klasičtí filologové, poukazovali na vědeckou nepodloženost jeho vývodů, posměšně nazývaných Zukunftsphilologie podle Wagnerovy Zukunfts-musik, vyvolala Nietzscheho aktualizace antiky nadšení hudebních historiků, estetiků a národopisců v Německu i u nás. Nietzscheho vývody se přijímaly jako obecně platné normy, jejichž životnost a oprávněnost dokazovalo Wagnerovo moderní umění, ztělesňující romantické představy o podstatě antického dramatu. Původ hudby u Řeků a ostatních kulturních a posléze i primitivních národů se hledal v neznámých, prastarých kultech, ačkoliv mohl stejně dobře vyplývat ze záliby pro hru. Středověké záznamy o světských tancích, písních a pověrách označovaných za pohanské se pokládaly za důkaz přežívání předkřesťanských zvyků bez ohledu na možné znalosti středověkých kronikářů o dávných, jim zcela neznámých dobách. Mnohým společenským projevům primitivních národů se přikládala rituální funkce, aniž se uvažovalo o struktuře jejich jazyka a písma /obrázkového/, které mají, jak dokázal Benjamin Lee Whorf, rozhodující význam pro způsob myšlení a tím i pro utváření kultury. /Evropan může pokládat sdělení v obrázkovém písmu za výtvarné dílo nebo náboženský symbol a signální bubnování, běžné u některých afrických kmenů, za hudební skladbu./

Estetická iluze odmítající racionální analýzu podezřelou ze zpátečnictví, intuitivní přístup k umění, přehlížející jeho dějinnou podmíněnost, historizující analogie ovlivnily hluboce formující se moderní uměleckou kritiku a estetiku na přelomu století u nás.

Proti Nietzscheho ideálu sakrálního pohroužení do vysněného světa Wagnerových mýtů vystoupil George Bernard Shaw. Aniž mohl být podezříván ze školometství a aniž se přestal obdivovat skladateli Wagnerovi, odhalil v Prstenu Niebelungů obraz novodobé kapitalistické společnosti a jejích konfliktů.

Základní otázky o původu a smyslu umění, polarita Wagner-Nietzsche prostupují děj u nás dobře známého románu Doktor Faustus od Thomase Manna. Zašifrované jinotaje navozují představu příznačných motivů. Smlouva s ďáblem symbolizuje katastrofu, které nemůže zabránit stagnující kultura ulpívající na tradici a neschopná vlastní materiální obnovy.

Přehodnocování společensky a ideově problematického odkazu Wagnerova vytvořilo v mnohém ohledu předpoklady pro nový přístup k Nietzscheho dílu, které na své kritické zhodnocení stále čeká, stejně jako některá u nás obvyklá uvažování o umění. Několik poznámek mohlo jen upozornit na šíři a obtížnost této problematiky.

BIBLIOGRAFIE /VÝBĚR/

- Fr. Nietzsche, Zrození tragédie, přeložil a doslov napsal Ot. Fischer, Praha 1923.
- Z. Nejedlý, Katechismus esthetiky, Praha 1902, týž, Nietzscheova Tragédie, Praha 1926, týž, Všeobecné dějiny hudby, Praha 1930.
- M. Gregor-Delin, Richard Wagner, sein Leben, sein Werk, sein Jahrhundert, Mainz 1983.
- L. Schiedermaier, Die deutsche Oper, 2. vyd., Bonn-Berlin, b.r.
- B.L. Whorf, Sprache, Denken, Wirklichkeit, přel. P. Krausser, Reinbek bei Hamburg 1963 /pův. titul Language, Thought and Reality, The M.I.T. Press, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, Mass., U.S.A./.
- G.B. Shaw, Dokonalý wagnerián, Praha 1933.
- Th. Mann, Doktor Faustus, přeložil a doslov napsal P. Eisner, Praha 1948